

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки дошкільної та початкової освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

магістра

**на тему «Формування морально-етичних цінностей у молодших
школярів засобами краєзнавства»**

Виконала студентка 2 курсу ПО – 2м

Спеціальності 013 «Початкова освіта»

Горзов Вікторія Михайлівна

Керівник: к.п.н., доц. Кузьма-Качур М.І.

Рецензент: канд.пед.н., доц. Шелевер О.В.

м. Мукачево – 2019 року

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ	9
1.1. Формування морально-етичних цінностей молодших школярів як науково-педагогічна проблема	9
1.2. Поняттєвий апарат проблеми дослідження	19
1.3. Аналіз навчальних програм та підручників для 2 класу щодо формування морально-етичних цінностей учнів	31
Висновки до 1 розділу	43
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ЗАСОБАМИ КРАЄЗНАВСТВА	45
2.1. Педагогічні умови формування морально-етичних цінностей засобами краєзнавства	45
2.2. Методика формування морально-етичних цінностей на уроках у початковій школі	53
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи	63
Висновки до 2 розділу	74
ВИСНОВКИ	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	79
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі становлення громадянського суспільства проблема морально-етичного виховання учнів набуває дедалі більшого значення. Загальні тенденції морального виховання учнів початкової школи відображені в Законах України «Про освіту» (2017 р.), «Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст.», Національній програмі виховання «Основні орієнтири виховання учнів 1-11 класів загальноосвітніх шкіл України» (2014 р.), Державній національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) (1993 р.), Концепції нової української школи (2016 р.) та інших нормативно-правових документах, які визначили провідні напрями морально-духовного удосконалення особистості.

Проблема морального становлення молодого покоління постійно перебуває в центрі уваги науковців. До окремих аспектів проблеми морально-етичного виховання зверталися педагоги-класики: Г. Ващенко, Б. Грінченко, В. Духнович, А. Макаренко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші.

Теоретичні основи виховання у школярів моральних якостей висвітлені в працях сучасних науковців Ш. Амонашвілі, І. Беха, Л. Божович, М. Боришевського, М. Генік, І. Зверєвої, О. Каніщенко, О. Киричука, Б. Кобзаря, О. Кононко, Г. Костюка, В. Кузя, І. Мар'єнка, В. М'ясищева, О. Скрипченка, М. Стельмаховича, О. Сухомлинської, К. Чорної та інших.

У працях В. Білоусової, О. Богданової, В. Болотіної, Г. Васяновича, О. Вержиховської, В. Демиденка, І. Зязюна, В. Киричок, Т. Коннікової, Т. Люріної, О. Матвієнко, В. Оржеховської, Ю. Підборського, В. Плахтія, В. Постового, А. Сембрат, Л. Степаненко та інших відображені методологічні засади системного підходу до вдосконалення морального виховання дітей та молоді, виховання моральних якостей особистості на основі народної педагогіки, формування в учнів умінь і звичок суспільної поведінки, гуманних взаємовідносин у різних видах діяльності.

В останні десятиліття здійснено низку досліджень, присвячених

окремим аспектам вирішення означеної проблеми засобами краєзнавства і туризму. Це насамперед, дослідження організації краєзнавчо-пошукової роботи (М. Соловей); методик формування гуманістичних цінностей (В. Лопатинська, В. Матіяш), національної самосвідомості особистості (Т. Бондаренко, Г. Гуменюк); патріотичних почуттів засобами краєзнавства (М. Горват); творчих здібностей (А. Сиротенко).

Психолого-педагогічні та організаційно-методичні основи краєзнавчої роботи в школі обґрунтовувалися у дослідженнях І. Верби, С. Голіцина, М. Костриці, М. Крачила, М. Кузьми-Качур, В. Обозного, С. Совгіри, О. Тімець, В. Федорченка та інших.

Серед дисертаційних досліджень з означеної теми актуальними є наступні напрями: формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами народознавства (М. Генік), виховання у молодших школярів позитивного ставлення до традицій і звичаїв українського народу (Л. Гуцай), формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі сприйняття музики (О. Крюкової), формування у молодших школярів дбайливого ставлення до природи у позаурочній виховній роботі (О. Грошовенко), формування у молодших школярів ціннісного ставлення до рідного краю (К. Шевчук) та інші.

Разом з тим, зростання ролі краєзнавства у системі шкільної освіти потребує подальшого дослідження використання краєзнавчих засобів та принципів у процесі формування морально-етичних цінностей молодших школярів. Щороку з'являються нові дослідження, здобутки провідних педагогів та науковців, присвячені морально-етичному вихованню. Тому дослідження даного питання є надзвичайно актуальним, воно потребує додаткової уваги, вивчення та систематизації отриманої інформації з метою подальшого узагальнення та використання у процесі виховання підростаючого покоління.

В сучасних умовах реформування освіти згідно «Концепції Нової української школи» проблема морально-етичного виховання підростаючого

покоління є важливою складовою змісту роботи початкової школи. В умовах створення нового інформаційного освітнього середовища актуальним є пошук ефективних форм, методів, прийомів та засобів формування моральних-етичних цінностей молодших школярів у процесі навчання, пріоритетним завданням яких є підвищення рівня моральної вихованості дитини.

Зважаючи на актуальність проблеми, нами було обрано тему наукового дослідження **«Формування морально-етичних цінностей у молодших школярів засобами краєзнавства»**.

Мета дослідження – полягає у теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами краєзнавства.

Відповідно до мети дослідження визначені такі **завдання**:

1. Проаналізувати стан дослідженості проблеми формування морально-етичних цінностей у філософській та психолого-педагогічній літературі.

2. Уточнити сутність базових понять проблеми дослідження: «цінності», «морально-етичні цінності»,

3. Теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування морально-етичних цінностей учнів початкової школи засобами краєзнавства.

4. Визначити критерії та рівні сформованості морально-етичних цінностей молодших школярів засобами краєзнавства.

Об'єктом дослідження є процес формування морально-етичних цінностей молодших школярів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування морально-етичних цінностей учнів початкової школи засобами краєзнавства.

Для досягнення поставленої мети, вирішення завдань ми використали комплекс взаємопов'язаних методів дослідження:

– теоретичні: вивчення й аналіз нормативно-правової, психолого-педагогічної та методичної літератури з метою з'ясування сучасного стану проблеми, розкриття сутності базових понять з проблеми дослідження; вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду;

– емпіричні: педагогічне спостереження за освітнім процесом, анкетування, тестування учнів, бесіди з ними, що сприяло вивченню стану проблеми в практиці роботи школи;

– статистичні: кількісний та якісний аналіз результатів дослідження із використанням методів математичної статистики, що забезпечило достовірність результатів експерименту.

Експериментальна база дослідження. Дослідження здійснено на базі ЗОШ І-ІІІ ст. с. Кам'янське, Іршавського району, Закарпатської області.

Практичне значення. Основні результати наукового дослідження можуть бути використані у навчально-виховному процесі загальноосвітніх навчальних закладів та у розробці методичних посібників для початкової школи.

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладені у 3-ох публікаціях збірників тез науково-практичних конференцій.

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (86), додатків (5). Загальний обсяг роботи становить 110 сторінок, із них основного тексту – 78 сторінок. Робота містить – 6 таблиць та 7 рисунків.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-експериментальне дослідження дає підстави зробити такі висновки:

1. Досвід формування морально-етичних ціннісних орієнтацій у молоді складався упродовж усієї історії існування українського народу, що знайшло своє відображення у духовному багатстві, народній етиці і моралі, цінностях, нормах етикету. У навчальних закладах України морально-етичне виховання здійснювалось на принципах і традиціях переважно народної педагогіки.

Проблеми формування морально-етичних цінностей молодших школярів вивчали М. Гагарін (виховання морально-естетичних почуттів молодших школярів засобами української народної казки), М. Генік (формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами народознавства), Т. Гуменникова (формування першооснов моральної культури молодших школярів у позаурочній діяльності), Т. Гризоглазова (формування морального досвіду молодших школярів засобами музичної казки), О. Гордійчук (моральне виховання молодших школярів засобами етнопедагогіки), Г. Кловак (традиції української етнопедагогіки як фактор формування національної самосвідомості молодших школярів), Т. Троценко (формування моральних якостей учнів 3 – 4 класів у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності) та ін.

2. Визначено, що проблема категоріального визначення «цінності», «морально-етичні цінності» належить до сфери вивчення філософської, психолого-педагогічної наук. Під поняттям «цінність» як педагогічної категорії розуміють сформовану в умовах цивілізації та безпосередньо пережиту людьми форму їх ставлення до загальнозначущих зразків культури і до тих граничних можливостей, від усвідомлення яких залежать здібності кожного індивіду проектувати майбутнє, оцінювати «інше» та зберігати у пам'яті минуле.

Морально-етичні цінності (норми, принципи, ідеали, уявлення про добро, справедливість, відповідальність, почуття дружби, любові тощо), що

виникають та існують у суспільстві, сприймаються свідомістю людини, кристалізуючись у ціннісні орієнтації, переконання, соціально-психологічні настановлення і зреалізуються у вчинках, стратегіях поведінки та у процесі її життєвого шляху як особистості. Необхідно зазначити, що одним із джерел отримання знань молодшими школярами про морально-етичні цінності, формування у дітей позитивного морального досвіду є краєзнавство, оскільки воно найкраще (через досвід минулих поколінь і приклади історичного минулого, рецептивне сприйняття й асоціації у творах усної народної творчості й інших традицій тощо) може донести сутність моральності до молодших школярів.

3. Доведено, що ефективність формування у молодших школярів морально-етичних цінностей засобами краєзнавства залежить від таких педагогічних умов:

- сформованість мотиваційної сфери особистості школяра у збагаченні уявлень про етикет поведінки та усвідомленні моральних та етичних норм, прийнятих в суспільстві;
- інтегрування краєзнавчого матеріалу в зміст початкової освіти як засобу морально-етичних цінностей молодших школярів;
- урізноманітнення методичного інструментарію навчально-виховного процесу з формування морально-етичних цінностей учнів.

4. У дослідженні визначено критерії сформованості морально-етичних цінностей у молодших школярів засобами краєзнавства, характерні показники яких стали основою для виділення чотирьох рівнів, що відповідають високому, середньому, достатньому та низькому (невихованість) рівням сформованості морально-етичних цінностей молодших школярів. Невихованість характеризується нездатністю особистості до самоорганізації та саморегуляції, негативним досвідом поведінки, що важко піддається виправленню. Для низького рівня вихованості характерний слабкий, нестійкий досвід позитивної поведінки, яка регулюється в основному зовнішніми вимогами і стимулами оточення,

при цьому саморегуляція і самоорганізація є ситуативними. Для середнього рівня властиві самостійність, прояви саморегуляції і самоорганізації, хоча активна суспільна позиція ще не сформована. Ознакою високого рівня вихованості є здатність особистості до стійкої самостійної позитивної поведінки на основі активної суспільної, громадянської позиції

5. Упровадження у практику початкової школи форм (індивідуальних, групових, колективних, масових) і методів (вербальних, ігрових, чуттєво-емоційних, наочних, практичних, стимулюючих) забезпечило помітне зростання ефективності процесу формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами краєзнавства, що підтверджено результатами формувального експерименту.

Доведено ефективність краєзнавства як засобу формування морально-етичних цінностей проведеними дослідженнями, які показали зростання високого рівня сформованості морально-етичних цінностей: в експериментальній групі – на 20%, а у контрольній групі на 7,7%. Середній рівень залишився на тому ж рівні (40%) у експериментальному класі і у контрольному 38,46%. Низький рівень у експериментальному класі зменшився на 6,67%, а у контрольному не змінився. Показники рівня невихованості в експериментальному класі знизився до 0%, а у контрольному – на 7,7%.

Завершена дослідницька робота не претендує на вичерпний і всебічний розгляд складної і багатогранної проблеми формування у молодших школярів морально-етичних цінностей засобами краєзнавства. Подальшого вивчення потребують проблеми розробки змісту, виховних технологій, урізноманітнення форм і методів формування морально-етичних цінностей.

МУКАЧІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

89600, м. Мукачево, вул. Ужгородська, 26

тел./факс +380-3131-21109

Веб-сайт університету: www.msu.edu.ua

E-mail: info@msu.edu.ua, pr@mail.msu.edu.ua

Веб-сайт Інституційного репозитарію Наукової бібліотеки МДУ: <http://dspace.msu.edu.ua:8080>

Веб-сайт Наукової бібліотеки МДУ: <http://msu.edu.ua/library/>